અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

==========

રાજિન્દર

વિરુદ્ધ

હરિયાણા રાજ્ય

૫ જૂન, ૨૦૦૬

[અરિજિત પસાયત અને સી.કે. ઠક્કર, ન્યાયમૂર્તિઓ]

દંડ સંહિતા, ૧૮૬૦

કલમો ૩૦૪-૨ અને ૩૦૨—સાપરાધ મનુષ્યવધ—આરોપીએ અગ્નિશાસ્ત્રનો ઉપયોગ કરીને ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૮ ના ભત્રીજાનું મૃત્યુ નીપજાવેલ—મૃતકને જાંઘમાં ઈજા પહોંચેલ જે ડોક્ટરના અભિપ્રાય મુજબ જીવન માટે જોખમી હતી—મૃતકનું ત્યારબાદ ઈજાના કારણે મૃત્યુ નીપજેલ—ઠેરવેલ કે : નીચલી કોર્ટોએ આરોપીને આઇ.પી.સી.ની કલમ ૩૦૨ હેઠળ દોષિત

ઠેરવવામાં ભૂલ કરેલ છે—કેસની હકીકતો અને સંજોગોમાં કલમ ૩૦૪–૨ હેઠળ દોષિત ઠેરવી સાત વર્ષની કેદની સજા વ્યાજબી છે—આર્મ્સ એક્ટ, ૧૯૫૯—કલમ ૨૭.

કલમો ૨૯૯ અને ૩૦૦—'ખૂન' અને 'ખૂન ન ગણાય તેવો સાપરાધ મનુષ્યવધ'—વચ્ચેનો તફાવત—કલમો ૨૯૯ અને ૩૦૦ ના સંબંધિત ક્લોઝની ચર્ચા કરવામાં આવેલ.

ફરિયાદપક્ષ અનુસાર, અપીલકર્તાએ બંદૂકમાંથી ગોળીબાર કરીને ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૮ ના ભત્રીજાને મારી નાખેલ કારણ કે તેને શંકા હતી કે મૃતકે પોલીસને તેની વિરુદ્ધ ગુપ્ત બાતમી આપી હતી. અપીલકર્તા મૃતક પ્રત્યે એટલા માટે પણ દ્વેષ રાખતો હતો કારણ કે તેના પિતાએ અપીલકર્તાના ભાઈની માલિકીની જમીન પટ્ટા પર લીધી હતી.

આ બનાવ રાત્રે બન્યો હતો જ્યારે મૃતક અને ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૮ તેમના ગામની બાજુમાંથી જઈ રહ્યા હતા. મૃતકને જાંઘમાં ઈજા પહોંચી હતી, જે ડોક્ટરના અભિપ્રાય મુજબ જીવન માટે જોખમી હતી. ત્યારબાદ હોસ્પિટલમાં ઈજાના કારણે તેનું મૃત્યુ નીપજ્યું હતું. ફરિયાદપક્ષે ૧૪ સાક્ષીઓ તપાસ્યા હતા. ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૮ નજરે જોનાર સાક્ષી હોવાનું જણાવવામાં આવેલ હતું. ટ્રાયલ કોર્ટે અપીલકર્તાને આઇ.પી.સી.ની કલમ ૩૦૨ હેઠળ અને આર્મ્સ એક્ટ, ૧૯૫૯ ની કલમ ૨૭ હેઠળ દોષિત ઠેરવેલ. હાઇકોર્ટ દ્વારા દોષિત ઠરાવવાનો

હુકમ કાયમ રાખવામાં આવેલ. આથી આ હાલની અપીલ દાખલ કરવામાં આવેલ છે.

અપીલ મંજૂર કરતાં, કોર્ટે

ઠેરવ્યું : ૧. આઇ.પી.સી.ની યોજનામાં સાપરાધ મનુષ્યવધ એ મૂળ વર્ગ છે અને 'ખૂન' એ તેનો પેટા પ્રકાર છે. તમામ 'ખૂન' એ 'સાપરાધ મનુષ્યવધ' છે પરંતુ તેનાથી ઊલટું નથી. સામાન્ય રીતે કહીએ તો, 'ખૂનની વિશિષ્ટ લાક્ષણિકતાઓ' વિનાનો 'સાપરાધ મનુષ્યવધ' એ 'ખૂન ન ગણાય તેવો સાપરાધ મનુષ્યવધ' છે. મૂળ ગુનાની ગંભીરતાના પ્રમાણમાં સજા નક્કી કરવાના હેતુસર, આઇ.પી.સી. વ્યવહારિક રીતે સાપરાધ મનુષ્યવધની ત્રણ કક્ષાઓને માન્યતા આપે છે. પ્રથમ એ છે, જેને 'પ્રથમ કક્ષાનો સાપરાધ મનુષ્યવધ' કહી શકાય. આ સાપરાધ મનુષ્યવધનું સૌથી ગંભીર સ્વરૂપ છે, જેની કલમ ૩૦૦ માં 'ખૂન' તરીકે વ્યાખ્યા કરવામાં આવી છે. બીજાને 'દ્વિતીય કક્ષાનો સાપરાધ મનુષ્યવધ' કહી શકાય. આ કલમ ૩૦૪ ના પ્રથમ ભાગ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર છે. ત્યારબાદ, 'તૃતીય કક્ષાનો સાપરાધ મનુષ્યવધ' આવે છે. આ સાપરાધ મનુષ્યવધનો સૌથી નીચલી કક્ષાનો પ્રકાર છે અને તેના માટે જોગવાઈ કરવામાં આવેલી સજા પણ ત્રણેય કક્ષાઓ માટે જોગવાઈ કરવામાં આવેલી સજાઓમાં સૌથી ઓછી છે. આ કક્ષાનો સાપરાધ મનુષ્યવધ કલમ ૩૦૪ ના બીજા ભાગ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર છે. [૧૧–એફ–એચ; ૧૨–એ]

૨.૧. 'ખૂન' અને 'ખૂન ન ગણાય તેવો સાપરાધ મનુષ્યવધ' વચ્ચેના સૈદ્ધાંતિક તફાવતે હંમેશા કોર્ટોને મૂંઝવણમાં મૂકી છે. આ જોગવાઈઓના અર્થઘટન અને અમલ માટેનો સૌથી સુરક્ષિત અભિગમ કલમો ૨૯૯ અને ૩૦૦ ના વિવિધ ક્લોઝમાં વપરાયેલા મુખ્ય શબ્દોને કેન્દ્રમાં રાખવાનો જણાય છે. [૧૨–બી, સી]

૨.૨. કલમ ૨૯૯ નો ક્લોઝ (બી) કલમ ૩૦૦ ના ક્લોઝ (૨) અને (૩) ને અનુરૂપ છે. ક્લોઝ (૨) હેઠળ જરૂરી ગુનાહિત માનસનું વિશિષ્ટ લક્ષણ એ ચોક્કસ ભોગ બનનાર વ્યક્તિ એવી વિશિષ્ટ સ્થિતિમાં અથવા સ્વાસ્થ્યની અવસ્થામાં હોવા અંગે ગુનેગાર ધરાવતો હોય તે જાણકારી છે કે તેને પહોંચાડવામાં આવેલ આંતરિક નુકસાન જીવલેણ નીવડવાનો સંભવ છે, ભલે એવી હકીકત હોય કે આવું નુકસાન કુદરતના સામાન્ય ક્રમમાં સામાન્ય સ્વાસ્થ્ય કે સ્થિતિ ધરાવતી વ્યક્તિનું મૃત્યુ નીપજાવવા માટે પૂરતું ન હોય. 'મૃત્યુ નીપજાવવાનો ઈરાદો' એ ક્લોઝ (૨) ની આવશ્યક જરૂરિયાત નથી. માત્ર શારીરિક ઈજા પહોંચાડવાનો ઈરાદો અને તેની સાથે આવી ઈજાથી તે ચોક્કસ ભોગ બનનારનું મૃત્યુ નીપજવાની સંભાવના અંગેની ગુનેગારની જાણકારી, હત્યાને આ ક્લોઝના કાર્યક્ષેત્રમાં લાવવા માટે પૂરતી છે. ક્લોઝ (૨) ના આ પાસાને કલમ ૩૦૦ સાથે જોડાયેલા દ્રષ્ટાંત (બી) દ્વારા સમર્થન મળે છે. [૧૩–સી, ડી]

૨.૩. કલમ ૨૯૯ નો ક્લોઝ (બી) ગુનેગાર તરફથી આવી કોઈ જાણકારીની પૂર્વધારણા કરતો નથી. કલમ ૩૦૦ ના ક્લોઝ (૨) હેઠળ આવતા કિસ્સાઓના ઉદાહરણો એવા હોઈ શકે કે જ્યાં હુમલાખોર એ જાણીને ઈરાદાપૂર્વક મુક્કાનો પ્રહાર કરીને મૃત્યુ નીપજાવે છે કે ભોગ બનનાર વધેલા યકૃત, અથવા વધેલી બરોળ અથવા હૃદયની બીમારીથી પીડાય છે અને આવા પ્રહારથી યકૃત અથવા બરોળ ફાટી જવાના અથવા હૃદય બંધ પડી જવાના પરિણામે, જે તે કિસ્સા મુજબ, તે ચોક્કસ વ્યક્તિનું મૃત્યુ નીપજવાનો સંભવ છે. જો હુમલાખોરને ભોગ બનનારની બીમારી અથવા વિશિષ્ટ શારીરિક નબળાઈ વિશે આવી કોઈ જાણકારી ન હતી, કે ન તો મૃત્યુ નીપજાવવાનો અથવા કુદરતના સામાન્ય ક્રમમાં મૃત્યુ નીપજાવવા માટે પૂરતી શારીરિક ઈજા પહોંચાડવાનો ઈરાદો હતો, તો જે ઈજાથી મૃત્યુ નીપજ્યું તે ઈજા ઈરાદાપૂર્વક પહોંચાડવામાં આવી હોય તો પણ, ગુનો ખૂન ગણાશે નહીં. કલમ ૩૦૦ ના ક્લોઝ (૩) માં, કલમ ૨૯૯ ના સંબંધિત ક્લોઝ (બી) માં આવતા 'મૃત્યુ નીપજવાનો સંભવ હોય' એ શબ્દોને બદલે, "કુદરતના સામાન્ય ક્રમમાં મૃત્યુ નીપજાવવા માટે પૂરતી હોય" એ શબ્દો વાપરવામાં આવ્યા છે. [૧૩–ઈ–જી]

૨.૪. તફાવત મૃત્યુ નીપજાવવાનો સંભવ હોય તેવી શારીરિક ઈજા અને કુદરતના સામાન્ય ક્રમમાં મૃત્યુ નીપજાવવા માટે પૂરતી હોય તેવી શારીરિક ઈજા વચ્ચે રહેલો છે. આ તફાવત સૂક્ષ્મ પરંતુ વાસ્તવિક છે અને જો તેને નજરઅંદાજ કરવામાં આવે, તો અન્યાયમાં પરિણમી શકે છે. કલમ ૨૯૯ ના ક્લોઝ (બી) અને કલમ ૩૦૦ ના ક્લોઝ (૩) વચ્ચેનો તફાવત ઈરાદાપૂર્વકની શારીરિક

ઈજામાંથી પરિણમતા મૃત્યુની સંભાવનાના પ્રમાણનો છે. તેને વધુ વ્યાપક રીતે કહીએ તો, મૃત્યુની સંભાવનાનું પ્રમાણ જ એ નક્કી કરે છે કે સાપરાધ મનુષ્યવધ સૌથી ગંભીર, મધ્યમ કે સૌથી નીચલી કક્ષાનો છે. કલમ ૨૯૯ ના ક્લોઝ (બી) માં રહેલો 'સંભવ' શબ્દ માત્ર શક્યતાથી અલગ એવા સંભવિતના અર્થને વ્યક્ત કરે છે. "શારીરિક ઈજા..... કુદરતના સામાન્ય ક્રમમાં મૃત્યુ નીપજાવવા માટે પૂરતી હોય" એ શબ્દોનો અર્થ એ થાય છે કે કુદરતના સામાન્ય ક્રમને ધ્યાનમાં લેતાં, મૃત્યુ એ ઈજાનું "સૌથી વધુ સંભવિત" પરિણામ હશે. [૧૩–જી, એચ; ૧૪–એ, બી]

૨.૫. કિસ્સાઓ ક્લોઝ (૩) હેઠળ આવે તે માટે, એ જરૂરી નથી કે ગુનેગારનો ઈરાદો મૃત્યુ નીપજાવવાનો હતો, જ્યાં સુધી મૃત્યુ કુદરતના સામાન્ય ક્રમમાં મૃત્યુ નીપજાવવા માટે પૂરતી હોય તેવી ઈરાદાપૂર્વકની શારીરિક ઈજા કે ઈજાઓમાંથી પરિણમતું હોય. [૧૪–સી]

૨.૬. આઇ.પી.સી.ની કલમ ૩૦૦ ના ત્રીજા ક્લોઝ હેઠળ, જો નીચેની બંને શરતો સંતોષાય તો સાપરાધ મનુષ્યવધ એ ખૂન છે : એટલે કે (એ) કે જે કૃત્યથી મૃત્યુ નીપજે છે તે મૃત્યુ નીપજાવવાના ઈરાદાથી કરવામાં આવેલ હોય અથવા શારીરિક ઈજા પહોંચાડવાના ઈરાદાથી કરવામાં આવેલ હોય; અને (બી) કે જે ઈજા પહોંચાડવાનો ઈરાદો હતો તે કુદરતના સામાન્ય ક્રમમાં મૃત્યુ નીપજાવવા માટે પૂરતી હોય. એ સાબિત કરવું જોઈએ કે તે ચોક્કસ શારીરિક ઈજા પહોંચાડવાનો ઈરાદો હતો જે, કુદરતના સામાન્ય ક્રમમાં, મૃત્યુ નીપજાવવા માટે

પૂરતી હતી, એટલે કે, જે ઈજા મોજૂદ હોવાનું જણાયું હતું તે એ જ ઈજા હતી જે પહોંચાડવાનો ઈરાદો હતો. [૧૫–જી, એચ; ૧૬–એ]

૨.૭. આમ, જો આરોપીનો ઈરાદો કુદરતના સામાન્ય ક્રમમાં મૃત્યુ નીપજાવવા માટે પૂરતી શારીરિક ઈજા પહોંચાડવા પૂરતો મર્યાદિત હતો, અને મૃત્યુ નીપજાવવાના ઈરાદા સુધી વિસ્તરેલો ન હતો, તો પણ ગુનો ખૂન ગણાશે. કલમ ૩૦૦ સાથે જોડાયેલું દ્રષ્ટાંત (સી) આ મુદ્દાને સ્પષ્ટપણે બહાર લાવે છે. [૧૬–બી]

૨.૮. કલમ ૨૯૯ ના ક્લોઝ (સી) અને કલમ ૩૦૦ ના ક્લોઝ (૪) બંનેમાં કૃત્યથી મૃત્યુ નીપજવાની સંભાવનાની જાણકારી હોવી જરૂરી છે. પરંતુ કલમ ૩૦૦ નો ક્લોઝ (૪) ત્યાં લાગુ પડશે જ્યાં ગુનેગારની તેના તાત્કાલિક જોખમી કૃત્યથી નીપજતા મૃત્યુની સંભાવના અંગેની જાણકારી – કોઈ ચોક્કસ વ્યક્તિ કે વ્યક્તિઓથી અલગ સામાન્ય રીતે કોઈ વ્યક્તિ કે વ્યક્તિઓના મૃત્યુની સંભાવના અંગેની જાણકારી – વ્યવહારિક નિશ્ચિતતાની નજીક હોય. ગુનેગાર તરફથી આવી જાણકારી સંભાવનાની સર્વોચ્ચ કક્ષાની હોવી જોઈએ, અને ગુનેગાર દ્વારા મૃત્યુ અથવા ઉપર જણાવ્યા મુજબની આવી ઈજા નીપજાવવાનું જોખમ વહોરી લેવા માટેના કોઈ પણ બહાના વિના સદર કૃત્ય કરવામાં આવેલું હોવું જોઈએ. [૧૬–સી–ડી]

વિરસા સિંહ **વિરુદ્ધ** *પંજાબ રાજ્ય*, એ.આઈ.આર. (૧૯૫૮) એસ.સી. ૪૬૫, પર આધાર રાખવામાં આવેલ.

રાજવંત અને અન્ય **વિરુદ્ધ** *કેરળ રાજ્ય*, **એ.આઇ.આર. (૧૯૬૬) એસ.સી. ૧૮૭૪,** નો સંદર્ભ લેવામાં આવેલ.

૩. ઉપરોક્ત માત્ર વ્યાપક માર્ગદર્શિકાઓ છે અને કોઈ જડ આદેશો નથી. મોટાભાગના કિસ્સાઓમાં, તેનું પાલન કોર્ટના કાર્યને સરળ બનાવશે. પરંતુ કેટલીકવાર હકીકતો એટલી બધી ગૂંથાયેલી હોય છે અને બીજો તથા ત્રીજો તબક્કો એકબીજામાં એટલા બધા ભળી ગયેલા હોય છે કે બીજા અને ત્રીજા તબક્કામાં સમાવિષ્ટ બાબતોની અલગથી વિચારણા કરવી અનુકૂળ ન પણ બને. [૧૬–ડી, ઈ]

આંધ્ર પ્રદેશ રાજ્ય **વિરુદ્ધ** *રાયવરપુ પુન્નૈયા અને અન્ય*, [૧૯૭૬] ૪ **એસ.સી.સી. ૩૮૨;** *અબ્દુલ વહીદ ખાન ઉર્ફે વહીદ અને અન્યો* **વિરુદ્ધ** *આંધ્ર પ્રદેશ રાજ્ય*, [૨૦૦૨] ૭ **એસ.સી.સી. ૧૭૫,** *ઓગસ્ટાઈન સલડાન્હા* **વિરુદ્ધ** *કર્ણાટક રાજ્ય*, [૨૦૦૩] ૧૦ **એસ.સી.સી. ૪૭૨ અને** *થંગિયા* **વિરુદ્ધ** *તમિલનાડુ રાજ્ય*, [૨૦૦૫] ૯ **એસ.સી.સી. ૬૫૦,** પર આધાર રાખવામાં આવેલ.

૪. જ્યારે હકીકતલક્ષી પૃષ્ઠભૂમિને ઉપર દર્શાવેલા સિદ્ધાંતો પર ચકાસવામાં આવે છે, ત્યારે અનિવાર્ય તારણ એ આવે છે કે આઇ.પી.સી.ની કલમ ૩૦૨ હેઠળ દોષિત ઠરાવવાનો હુકમ જાળવી શકાય નહીં અને દોષિત ઠરાવવાનો હુકમ આઇ.પી.સી.ની કલમ ૩૦૪ ભાગ ૨ મુજબનો હોવો જોઈએ. ૭ વર્ષની કેદની સજાથી ન્યાયનો હેતુ સરી રહેશે. [૧૬–એફ, જી]

ક્રિમિનલ એપેલેટ જ્યુરિસ્ડિક્શન : ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૬૮૯/૨૦૦૬.

ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૫૨૫–ડીબી/૧૯૯૮ માં ચંદીગઢ ખાતેની પંજાબ અને હરિયાણા હાઇકોર્ટના તારીખ ૨૦.૯.૨૦૦૫ ના ચુકાદા અને હુકમ પરથી.

અપીલકર્તા તરફે નરેશ કૌશિક અને લલિતા કૌશિક.

સામાવાળા તરફે રાજીવ ગૌર નસીમ અને ટી.વી. જ્યોર્જ.

કોર્ટનો ચુકાદો ન્યાયમૂર્તિ અરિજિત પસાયત દ્વારા આપવામાં આવેલ.

ન્યાયમૂર્તિ અરિજિત પસાયત. લીવ મંજૂર કરવામાં આવેલ.

અપીલકર્તા ઇન્ડિયન પીનલ કોડ, ૧૮૬૦ (ટૂંકમાં 'આઇ.પી.સી.') ની કલમ ૩૦૨ અને આર્મ્સ એક્ટ ૧૯૫૯, (ટૂંકમાં 'સદર આર્મ્સ એક્ટ') ની કલમ ૨૭ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર ગુનાઓ કરવાના આક્ષેપ બદલ વિદ્વાન એડિશનલ સેશન્સ જજ, હિસાર દ્વારા અપીલકર્તા સામે નોંધવામાં આવેલ દોષિત ઠરાવવાના હુકમને અને ફરમાવવામાં આવેલ સજાને કાયમ રાખીને, અપીલકર્તા દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલ અપીલને નામંજૂર કરતા પંજાબ અને હરિયાણા હાઇકોર્ટની ડિવિઝન બેન્ચ દ્વારા આપવામાં આવેલ ચુકાદાની કાયદેસરતાને પડકારે છે. અપીલકર્તાને આઇ.પી.સી.ની કલમ ૩૦૨ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર ગુના બદલ દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યો હતો અને આજીવન સખત કેદની સજા ભોગવવાની અને રૂ. ૧૦,૦૦૦/– નો દંડ ભરવાની અને દંડ ન ભરે તો વધુ સજાની શરત સાથે સજા કરવામાં આવી હતી. તેને સદર આર્મ્સ એક્ટની કલમ ૨૭ મુજબ પણ દોષિત

ઠેરવવામાં આવ્યો હતો અને એક વર્ષની સખત કેદની સજા ભોગવવાની અને રૂ. ૫૦૦/– નો દંડ ભરવાની અને દંડ ન ભરે તો વધુ સજાની શરત સાથે સજા કરવામાં આવી હતી.

ટૂંકમાં પૃષ્ઠભૂમિની હકીકતો નીચે મુજબ છે :

વિષ્ણુ રામ (ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી–૮) થરવા ગામે ખેતીનો વ્યવસાય કરતા હતા. તેમનો મોટો ભાઈ પૃથી રાજ તેમનાથી અલગ રહેતો હતો. સુભાષ (જે હવે પછી 'મૃતક' તરીકે ઉલ્લેખિત છે) સદર પૃથી રાજનો પુત્ર હતો. આ બનાવના આશરે ૧ ૧/૨ વર્ષ પહેલાં, પોલીસે અપીલકર્તા – રાજિન્દર પાસેથી પોષડોડા જપ્ત કર્યા હતા. તેને શંકા હતી કે મૃતકે પોલીસને ગુપ્ત બાતમી આપી હતી અને તેની પાસેથી પોષડોડા જપ્ત કરાવવામાં તેનો હાથ હતો. ત્યારબાદ વર્ષ ૧૯૯૫માં, પૃથી રાજે અપીલકર્તા–રાજિન્દરના ભાઈ ઈન્દલ કુમાર પાસેથી ૧૦ એકર જમીન પટ્ટા પર લીધી હતી. રાજિન્દરને આ બાબતનું માઠું લાગ્યું હતું.

૨૯.૪.૧૯૯૫ ના રોજ સાંજે આશરે ૭.૦૦ વાગ્યે, વિષ્ણુ રામ (ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી–૮) અને મૃતક તેમના ખેતરોમાં પાણી પાવા જઈ રહ્યા હતા. અપીલકર્તા તેમને ગામના ફિરની પર મળ્યો હતો. તેણે જાહેર કર્યું હતું કે મૃતકે પોષડોડા અંગે પોલીસને બાતમી આપી હતી અને પૃથી રાજે તેના ભાઈની જમીન પટ્ટા પર લીધી હતી અને તેમણે તેની કિંમત ચૂકવવી પડશે. વિષ્ણુ રામે (ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી–૮) અપીલકર્તાને શાંત પાડ્યો હતો અને તે ગામ તરફ ચાલ્યો ગયો હતો. ત્યારબાદ મોડેથી રાત્રે આશરે ૯.૧૫ વાગ્યે વિષ્ણુ રામ

(ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી–૮) અને મૃતક પાણીના ધોરિયાની દેખરેખ રાખતા તેમના ખેતરોમાંથી જઈ રહ્યા હતા. વિષ્ણુ રામ (ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી–૮) પાસે ટોર્ચ હતી. જ્યારે તેઓ પિરથાલા ગામ તરફ જતા રસ્તા પાસે ગામની બાજુમાં આવેલા નાળા પર પહોંચ્યા અને મૃતક વિષ્ણુ રામ (ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી–૮) ની આગળ ચાલી રહ્યો હતો, ત્યારે અપીલકર્તા ગામ તરફથી આવતો ટોર્ચના પ્રકાશમાં દેખાયો હતો. તે પોતાની બંદૂકથી સજ્જ હતો. તેણે વિષ્ણુ રામ (ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી–૮) અને મૃતકને પૂછ્યું હતું કે તેઓ કોણ છે. વિષ્ણુ રામે પોતાની ઓળખ અને સુભાષની ઓળખ આપી હતી. ત્યારબાદ અપીલકર્તાએ 'લલકારો' મારીને કહ્યું હતું કે તે પોલીસને ગુપ્ત બાતમી આપવા બદલ અને જમીન પટ્ટા પર લેવા બદલ તેમને પાઠ ભણાવશે. ત્યારબાદ તેણે પોતાની બંદૂકમાંથી સુભાષ પર ગોળી છોડી હતી, જે તેની જમણી જાંઘ પર વાગી હતી. સુભાષ જમીન પર પડી ગયો હતો. વિષ્ણુ રામે (ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી–૯) બૂમાબૂમ કરી હતી. ત્યારબાદ અપીલકર્તા બંદૂકમાંથી ગોળીબાર કરતો પોતાના ઘર તરફ ભાગી ગયો હતો. બૂમાબૂમ સાંભળીને વિષ્ણુ રામ (ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી–૮) નો મોટો ભાઈ પૃથી રાજ ઘટનાસ્થળે પહોંચ્યો હતો. વાહનની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી હતી અને વિષ્ણુ રામ અને પૃથી રાજ સુભાષને સારવાર માટે ટોહાના લઈ ગયા હતા.

ડો. એચ.એલ. ગુપ્તાએ (ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી–૯) ૨૯.૪.૧૯૯૫ ના રોજ સવારે ૧૦ વાગ્યે ઈજાગ્રસ્તની તબીબી તપાસ કરી હતી. તેમને તેના શરીર પર નીચેની ઈજા જણાઈ હતી :

"૧. જમણી જાંઘ પર અગ્નિશાસ્ત્રનો ઘા–પ્રવેશનો ઘા – આકારમાં ગોળાકાર ૧ ૧/૪ સે.મી. x ૧ ૧/૪ સે.મી. જમણી જાંઘના મધ્ય ભાગના પાછળના–બાજુના હિસ્સા પર કિનારીઓ અંદરની તરફ વળેલી હતી. કિનારીઓ ચીકણી અને કાળી હતી. નિકાસનો ઘા–જમણી જાંઘના આગળના–મધ્ય હિસ્સા પર (મધ્યમાં) ૧ ૧/૨ x ૪" નો મોટો વ્યાપક ઘા. ઘામાંથી ભારે રક્તસ્રાવ થતો હતો અને કિનારીઓ બહારની તરફ વળેલી હતી. પેન્ટમાં તેને અનુરૂપ ફાટ હતી.

પેન્ટમાં તેને અનુરૂપ ફાટ હતી. પેન્ટ આંક પી૧૬ ડોક્ટર દ્વારા પાર્સલમાં સીલ કરવામાં આવ્યું હતું અને તે પોલીસને આપવામાં આવ્યું હતું."

ડોક્ટરે અભિપ્રાય આપ્યો હતો કે ઈજા જીવન માટે જોખમી હતી. તેનો સમયગાળો તાજો હતો અને તે અગ્નિશાસ્ત્રથી થયેલી હતી. આંક પીકે એમ.એલ. રિપોર્ટની નકલ છે. ડો. એચ.એલ. ગુપ્તાએ પોલીસને રુક્કા આંક પીએમ અને પીએલ મોકલ્યા હતા.

સુભાષ ચંદર (ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી–૧૪) એસ.આઇ./એસ.એચ.ઓ. પોલીસ સ્ટેશન ટોહાનાને ૨૯/૩૦.૪.૧૯૯૫ ની વચ્ચેની રાત્રે સિવિલ હોસ્પિટલ, ટોહાના તરફથી બે રુક્કા આંક પીએલ અને પીએમ મળ્યા હતા. ત્યારબાદ તેઓ અન્ય પોલીસ કર્મચારીઓની સાથે સિવિલ હોસ્પિટલ ટોહાના ગયા હતા. રુક્કા સાથે સુભાષના એમ.એલ. રિપોર્ટની નકલ સામેલ હતી. ફરિયાદી – વિષ્ણુ રામ હોસ્પિટલમાં ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી સુભાષ ચંદર

એસ.આઇ.ને મળ્યા હતા. તેમનું નિવેદન આંક પીડી નોંધવામાં આવ્યું હતું. તેમણે પોતાનો શેરો આંક પીડી/૨ કર્યો હતો અને કેસ રજિસ્ટર કરાવ્યો હતો. આંક પીડી/૧ એફ.આઇ.આર.ની નકલ છે.

હોસ્પિટલમાં ઈજાના કારણે સુભાષનું મૃત્યુ નીપજ્યું હતું. જ્યારે સુભાષ ચંદર એસ.આઇ.એ હોસ્પિટલની મુલાકાત લીધી, ત્યારે તેનું શબ હોસ્પિટલની ગેલેરીમાં ટ્રોલી પર પડ્યું હતું. તેમણે સુભાષના શબ પર ઇન્ક્વેસ્ટ રિપોર્ટ આંક પીએચ તૈયાર કર્યો હતો. ઇન્ક્વેસ્ટની કાર્યવાહી વિષ્ણુ રામ અને પૃથી રાજ દ્વારા પ્રમાણિત કરવામાં આવી હતી.

સુભાષના શબનું પોસ્ટમોર્ટમ પરીક્ષણ કરાવવા માટે કોન્સ્ટેબલ ઓમ પ્રકાશ મારફતે અરજી આંક પીક્યુ મોકલવામાં આવી હતી.

૩૦.૪.૧૯૯૫ ના રોજ સવારે ૮.૩૦ વાગ્યે, ડો. બી.બી. લાલાએ (ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી–૧૦) સુભાષ, કે જેનું ૨૯.૪.૧૯૯૫ ના રોજ રાત્રે ૧૧.૫૦ વાગ્યે હોસ્પિટલમાં મૃત્યુ થયું હતું, તેના શબનું પોસ્ટમોર્ટમ પરીક્ષણ કર્યું હતું.

તપાસ પૂર્ણ થતાં ચાર્જશીટ દાખલ કરવામાં આવી હતી અને આરોપી સામે આઇ.પી.સી.ની કલમ ૩૦૨ અને સદર આર્મ્સ એક્ટની કલમ ૨૭ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર ગુનો કરવાના આક્ષેપ બદલ તહોમત ફરમાવવામાં આવ્યું હતું.

ફરિયાદપક્ષે ૧૪ સાક્ષીઓ તપાસ્યા હતા. ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી–૮ નજરે જોનાર સાક્ષી હોવાનું જણાવવામાં આવ્યું હતું. આરોપીએ નિર્દોષ હોવાનો અને ખોટી રીતે સંડોવી દેવામાં આવ્યો હોવાનો બચાવ કર્યો હતો. હાઇકોર્ટ સમક્ષ આરોપીનો બચાવ એ હતો કે પ્રથમ માહિતી અહેવાલ મોકલવામાં વિલંબ થયો હતો. ગુનો કરવા માટેનો આક્ષેપિત હેતુ સાબિત થયો નથી અને કોઈ પણ સંજોગોમાં માત્ર એક જ ઈજા હતી અને તે પણ જાંઘ પર અને, તેથી, આ કેસ આઇ.પી.સી.ની કલમ ૩૦૨ હેઠળ આવરી લેવાતો નથી. ઉપર નોંધ્યા મુજબ ટ્રાયલ કોર્ટે આરોપીને દોષિત ઠેરવ્યો હતો અને તેને સજા ફરમાવી હતી. હાઇકોર્ટ સમક્ષની અપીલમાં, ટ્રાયલ કોર્ટ સમક્ષ ઉપસ્થિત કરવામાં આવેલ બચાવનું હાઇકોર્ટ સમક્ષ પુનરુચ્ચારણ કરવામાં આવ્યું હતું. ફરિયાદપક્ષે ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા નોંધવામાં આવેલ દોષિત ઠરાવવાના હુકમને સમર્થન આપ્યું હતું. હાઇકોર્ટે બંને પક્ષોની રજૂઆતો પર વિચારણા કરીને ઠેરવેલ કે નોંધવામાં આવેલ દોષિત ઠરાવવાનો હુકમ અને ફરમાવવામાં આવેલ સજામાં કોઈ ખામી નથી. તે મુજબ અપીલ નામંજૂર કરવામાં આવી હતી.

અપીલના સમર્થનમાં અપીલકર્તા તરફેના વિદ્વાન કાઉન્સેલે રજૂઆત કરી હતી કે દર્શાવવામાં આવેલ ઘટનાક્રમ સ્પષ્ટપણે આઇ.પી.સી.ની કલમ ૩૦૨ લાગુ પડવાની શક્યતાને બાકાત રાખે છે. વધુમાં વધુ જો ફરિયાદપક્ષની રજૂઆત સંપૂર્ણપણે સ્વીકારવામાં આવે તો પણ દોષિત ઠરાવવાનો હુકમ આઇ.પી.સી.ની કલમ ૩૨૬ હેઠળ હોઈ શકે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવેલ છે કે આરોપી

અગાઉથી જ ૬ વર્ષ અને ૮ મહિના કરતાં વધુ સમયની કસ્ટડી ભોગવી ચૂક્યો છે.

બીજી તરફ રાજ્ય તરફેના વિદ્વાન કાઉન્સેલે વાદગ્રસ્ત ચુકાદાને સમર્થન આપ્યું હતું.

નિર્ણાયક પ્રશ્ન એ છે કે લાગુ પાડવા માટેની યોગ્ય જોગવાઈ કઈ હતી. આઇ.પી.સી.ની યોજનામાં સાપરાધ મનુષ્યવધ એ મૂળ વર્ગ છે અને 'ખૂન' એ તેનો પેટા પ્રકાર છે. તમામ 'ખૂન' એ 'સાપરાધ મનુષ્યવધ' છે પરંતુ તેનાથી ઊલટું નથી. સામાન્ય રીતે કહીએ તો, 'ખૂનની વિશિષ્ટ લાક્ષણિકતાઓ વિનાનો સાપરાધ મનુષ્યવધ એ ખૂન ન ગણાય તેવો સાપરાધ મનુષ્યવધ' છે. મૂળ ગુનાની ગંભીરતાના પ્રમાણમાં સજા નક્કી કરવાના હેતુસર, આઇ.પી.સી. વ્યવહારિક રીતે સાપરાધ મનુષ્યવધની ત્રણ કક્ષાઓને માન્યતા આપે છે. પ્રથમ એ છે, જેને 'પ્રથમ કક્ષાનો સાપરાધ મનુષ્યવધ' કહી શકાય. આ સાપરાધ મનુષ્યવધનું સૌથી ગંભીર સ્વરૂપ છે, જેની કલમ ૩૦૦ માં 'ખૂન' તરીકે વ્યાખ્યા કરવામાં આવી છે. બીજાને 'દ્વિતીય કક્ષાનો સાપરાધ મનુષ્યવધ' કહી શકાય. આ કલમ ૩૦૪ ના પ્રથમ ભાગ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર છે. ત્યારબાદ, 'તૃતીય કક્ષાનો સાપરાધ મનુષ્યવધ' આવે છે. આ સાપરાધ મનુષ્યવધનો સૌથી નીચલી કક્ષાનો પ્રકાર છે અને તેના માટે જોગવાઈ કરવામાં આવેલી સજા પણ ત્રણેય કક્ષાઓ માટે જોગવાઈ કરવામાં આવેલી સજાઓમાં સૌથી ઓછી છે. આ કક્ષાનો સાપરાધ મનુષ્યવધ કલમ ૩૦૪ ના બીજા ભાગ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર છે.

‘ખૂન’ અને ‘ખૂન ન ગણાય તેવો સાપરાધ મનુષ્યવધ’ વચ્ચેના સૈદ્ધાંતિક તફાવતે હંમેશા કોર્ટોને મૂંઝવણમાં મૂકી છે. જો કોર્ટો આ કલમોમાં ધારાસભા દ્વારા વપરાયેલા શબ્દોના સાચા કાર્યક્ષેત્ર અને અર્થને નજરઅંદાજ કરીને, પોતાને સૂક્ષ્મ અમૂર્ત ખ્યાલોમાં ખેંચાવા દે, તો મૂંઝવણ ઊભી થાય છે. આ જોગવાઈઓના અર્થઘટન અને અમલ માટેનો સૌથી સુરક્ષિત અભિગમ કલમો ૨૯૯ અને ૩૦૦ ના વિવિધ ક્લોઝમાં વપરાયેલા મુખ્ય શબ્દોને કેન્દ્રમાં રાખવાનો જણાય છે. બે ગુનાઓ વચ્ચેના તફાવતના મુદ્દાઓને સમજવામાં નીચેનું તુલનાત્મક કોષ્ટક મદદરૂપ થશે.

કલમ ૨૯૯	કલમ ૩૦૦
જો જે કૃત્ય દ્વારા મૃત્યુ નીપજ્યું હોય તે કૃત્ય નીચે મુજબ કરવામાં આવે તો વ્યક્તિ સાપરાધ મનુષ્યવધ કરે છે –	અમુક અપવાદોને આધીન રહીને, જો જે કૃત્ય દ્વારા મૃત્યુ નીપજ્યું હોય તે કૃત્ય નીચે મુજબ કરવામાં આવે તો સાપરાધ મનુષ્યવધ એ ખૂન છે –
	ઈરાદો
(એ) મૃત્યુ નીપજાવવાના ઈરાદાથી; અથવા	(૧) મૃત્યુ નીપજાવવાના ઈરાદાથી; અથવા
(બી) મૃત્યુ નીપજાવવાનો સંભવ હોય તેવી શારીરિક ઈજા પહોંચાડવાના ઈરાદાથી; અથવા	(૨) જે વ્યક્તિને નુકસાન પહોંચાડવામાં આવેલ હોય તેનું મૃત્યુ નીપજાવવાનો સંભવ છે તેવું ગુનેગાર

જાણતો હોય તેવી શારીરિક ઈજા પહોંચાડવાના ઈરાદાથી; અથવા

(૩) કોઈ પણ વ્યક્તિને શારીરિક ઈજા પહોંચાડવાના ઈરાદાથી અને પહોંચાડવા ધારેલી શારીરિક ઈજા કુદરતના સામાન્ય ક્રમમાં મૃત્યુ નીપજાવવા માટે પૂરતી હોય; અથવા

જાણકારી

****

(સી) સદર કૃત્યથી મૃત્યુ નીપજવાનો સંભવ છે તેવી જાણકારી સાથે.

(૪) સદર કૃત્ય એટલું બધું તાત્કાલિક જોખમી છે કે તે તમામ સંભાવનાઓમાં મૃત્યુ અથવા મૃત્યુ નીપજાવવાનો સંભવ હોય તેવી શારીરિક ઈજા નીપજાવશે જ તેવી જાણકારી સાથે, અને મૃત્યુ અથવા ઉપર જણાવ્યા મુજબની આવી ઈજા નીપજાવવાનું જોખમ વહોરી લેવા માટેના કોઈ પણ બહાના વિના.

કલમ ૨૯૯ નો ક્લોઝ (બી) કલમ ૩૦૦ ના ક્લોઝ (૨) અને (૩) ને અનુરૂપ છે. ક્લોઝ (૨) હેઠળ જરૂરી ગુનાહિત માનસનું વિશિષ્ટ લક્ષણ એ ચોક્કસ ભોગ બનનાર વ્યક્તિ એવી વિશિષ્ટ સ્થિતિમાં અથવા સ્વાસ્થ્યની અવસ્થામાં હોવા અંગે ગુનેગાર ધરાવતો હોય તે જાણકારી છે કે તેને પહોંચાડવામાં આવેલ આંતરિક નુકસાન જીવલેણ નીવડવાનો સંભવ છે, ભલે એવી હકીકત હોય કે આવું નુકસાન કુદરતના સામાન્ય ક્રમમાં સામાન્ય સ્વાસ્થ્ય કે સ્થિતિ ધરાવતી વ્યક્તિનું મૃત્યુ નીપજાવવા માટે પૂરતું ન હોય. એ નોંધપાત્ર છે કે 'મૃત્યુ નીપજાવવાનો ઈરાદો' એ ક્લોઝ (૨) ની આવશ્યક જરૂરિયાત નથી. માત્ર શારીરિક ઈજા પહોંચાડવાનો ઈરાદો અને તેની સાથે આવી ઈજાથી તે ચોક્કસ ભોગ બનનારનું મૃત્યુ નીપજવાની સંભાવના અંગેની ગુનેગારની જાણકારી, હત્યાને આ ક્લોઝના કાર્યક્ષેત્રમાં લાવવા માટે પૂરતી છે. ક્લોઝ (૨) ના આ પાસાને કલમ ૩૦૦ સાથે જોડાયેલા દ્રષ્ટાંત (બી) દ્વારા સમર્થન મળે છે.

કલમ ૨૯૯ નો ક્લોઝ (બી) ગુનેગાર તરફથી આવી કોઈ જાણકારીની પૂર્વધારણા કરતો નથી. કલમ ૩૦૦ ના ક્લોઝ (૨) હેઠળ આવતા કિસ્સાઓના ઉદાહરણો એવા હોઈ શકે કે જ્યાં હુમલાખોર એ જાણીને ઈરાદાપૂર્વક મુક્કાનો પ્રહાર કરીને મૃત્યુ નીપજાવે છે કે ભોગ બનનાર વધેલા યકૃત, અથવા વધેલી બરોળ અથવા હૃદયની બીમારીથી પીડાય છે અને આવા પ્રહારથી યકૃત અથવા બરોળ ફાટી જવાના અથવા હૃદય બંધ પડી જવાના પરિણામે, જે તે કિસ્સા મુજબ, તે ચોક્કસ વ્યક્તિનું મૃત્યુ નીપજવાનો સંભવ છે. જો હુમલાખોરને ભોગ બનનારની બીમારી અથવા વિશિષ્ટ શારીરિક નબળાઈ વિશે આવી કોઈ

જાણકારી ન હતી, કે ન તો મૃત્યુ નીપજાવવાનો અથવા કુદરતના સામાન્ય ક્રમમાં મૃત્યુ નીપજાવવા માટે પૂરતી શારીરિક ઈજા પહોંચાડવાનો ઈરાદો હતો, તો જે ઈજાથી મૃત્યુ નીપજ્યું તે ઈજા ઈરાદાપૂર્વક પહોંચાડવામાં આવી હોય તો પણ, ગુનો ખૂન ગણાશે નહીં. કલમ ૩૦૦ ના ક્લોઝ (૩) માં, કલમ ૨૯૯ ના સંબંધિત ક્લોઝ (બી) માં આવતા 'મૃત્યુ નીપજવાનો સંભવ હોય' એ શબ્દોને બદલે, "કુદરતના સામાન્ય ક્રમમાં મૃત્યુ નીપજાવવા માટે પૂરતી હોય" એ શબ્દો વાપરવામાં આવ્યા છે. દેખીતી રીતે જ, તફાવત મૃત્યુ નીપજાવવાનો સંભવ હોય તેવી શારીરિક ઈજા અને કુદરતના સામાન્ય ક્રમમાં મૃત્યુ નીપજાવવા માટે પૂરતી હોય તેવી શારીરિક ઈજા વચ્ચે રહેલો છે. આ તફાવત સૂક્ષ્મ પરંતુ વાસ્તવિક છે અને જો તેને નજરઅંદાજ કરવામાં આવે, તો અન્યાયમાં પરિણમી શકે છે. કલમ ૨૯૯ ના ક્લોઝ (બી) અને કલમ ૩૦૦ ના ક્લોઝ (૩) વચ્ચેનો તફાવત ઈરાદાપૂર્વકની શારીરિક ઈજામાંથી પરિણમતા મૃત્યુની સંભાવનાના પ્રમાણનો છે. તેને વધુ વ્યાપક રીતે કહીએ તો, મૃત્યુની સંભાવનાનું પ્રમાણ જ એ નક્કી કરે છે કે સાપરાધ મનુષ્યવધ સૌથી ગંભીર, મધ્યમ કે સૌથી નીચલી કક્ષાનો છે. કલમ ૨૯૯ ના ક્લોઝ (બી) માં રહેલો 'સંભવ' શબ્દ માત્ર શક્યતાથી અલગ એવા સંભવિતના અર્થને વ્યક્ત કરે છે. "શારીરિક ઈજા..... કુદરતના સામાન્ય ક્રમમાં મૃત્યુ નીપજાવવા માટે પૂરતી હોય" એ શબ્દોનો અર્થ એ થાય છે કે કુદરતના સામાન્ય ક્રમને ધ્યાનમાં લેતાં, મૃત્યુ એ ઈજાનું "સૌથી વધુ સંભવિત" પરિણામ હશે.

કિસ્સાઓ ક્લોઝ (૩) હેઠળ આવે તે માટે, એ જરૂરી નથી કે ગુનેગારનો ઈરાદો મૃત્યુ નીપજાવવાનો હતો, જ્યાં સુધી મૃત્યુ કુદરતના સામાન્ય ક્રમમાં મૃત્યુ નીપજાવવા માટે પૂરતી હોય તેવી ઈરાદાપૂર્વકની શારીરિક ઈજા કે ઈજાઓમાંથી પરિણમતું હોય. *રાજવંત અને અન્ય* વિરુદ્ધ *કેરળ રાજ્ય*, એ.આઇ.આર. (૧૯૬૬) એસ.સી. ૧૮૭૪ એ આ મુદ્દાનું યોગ્ય દ્રષ્ટાંત છે.

વિરસા સિંહ વિરુદ્ધ *પંજાબ રાજ્ય*, એ.આઇ.આર. (૧૯૫૮) એસ.સી. ૪૬૫ માં, કોર્ટ વતી બોલતા ન્યાયમૂર્તિ વિવિયન બોઝે ક્લોઝ (૩) નો અર્થ અને કાર્યક્ષેત્ર સમજાવ્યું હતું. એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે ફરિયાદપક્ષ કલમ ૩૦૦, "ત્રીજા" હેઠળ કેસ લાવી શકે તે પહેલાં તેણે નીચેની હકીકતો સાબિત કરવી જોઈએ. પ્રથમ, તેણે સંપૂર્ણપણે વસ્તુનિષ્ઠ રીતે એ પ્રસ્થાપિત કરવું જોઈએ કે શારીરિક ઈજા મોજૂદ છે; બીજું, ઈજાનું સ્વરૂપ સાબિત કરવું જોઈએ. આ સંપૂર્ણપણે વસ્તુનિષ્ઠ તપાસ છે. ત્રીજું, એ સાબિત કરવું જોઈએ કે તે ઓક્સ્સ ઈજા પહોંચાડવાનો ઈરાદો હતો, એટલે કે, તે આકસ્મિક કે બિન–ઈરાદાપૂર્વકની ન હતી અથવા અન્ય કોઈ પ્રકારની ઈજા પહોંચાડવાનો ઈરાદો ન હતો. એકવાર આ ત્રણ તત્વો મોજૂદ હોવાનું સાબિત થઈ જાય, એટલે તપાસ આગળ વધે છે, અને ચોથું એ સાબિત કરવું જોઈએ કે ઉપર દર્શાવેલા ત્રણ તત્વોની બનેલી અને હમણાં જ વર્ણવેલા પ્રકારની ઈજા કુદરતના સામાન્ય ક્રમમાં મૃત્યુ નીપજાવવા માટે પૂરતી હતી. તપાસનો આ ભાગ સંપૂર્ણપણે વસ્તુનિષ્ઠ અને અનુમાનિત છે અને તેને ગુનેગારના ઈરાદા સાથે કોઈ લેવાદેવા નથી.

આઇ.પી.સી.ની કલમ ૩૦૦ ના ક્લોઝ “ત્રીજા” ના ઘટક તત્વો નામાંકિત ન્યાયાધીશ દ્વારા તેમની સંક્ષિપ્ત ભાષામાં નીચે મુજબ દર્શાવવામાં આવ્યા હતા :

“ટૂંકમાં કહીએ તો, ફરિયાદપક્ષ કલમ ૩૦૦, “ત્રીજા” હેઠળ કેસ લાવી શકે તે પહેલાં તેણે નીચેની હકીકતો સાબિત કરવી જોઈએ.

પ્રથમ, તેણે સંપૂર્ણપણે વસ્તુનિષ્ઠ રીતે એ પ્રસ્થાપિત કરવું જોઈએ કે શારીરિક ઈજા મોજૂદ છે.

બીજું, ઈજાનું સ્વરૂપ સાબિત કરવું જોઈએ. આ સંપૂર્ણપણે વસ્તુનિષ્ઠ તપાસ છે.

ત્રીજું, એ સાબિત કરવું જોઈએ કે તે ચોક્કસ શારીરિક ઈજા પહોંચાડવાનો ઇરાદો હતો, એટલે કે તે આકસ્મિક કે બિન–ઇરાદાપૂર્વકની ન હતી, અથવા અન્ય કોઈ પ્રકારની ઈજા પહોંચાડવાનો ઇરાદો ન હતો.

એકવાર આ ત્રણ તત્વો મોજૂદ હોવાનું સાબિત થઈ જાય, એટલે તપાસ આગળ વધે છે અને,

ચોથું, એ સાબિત કરવું જોઈએ કે ઉપર દર્શાવેલા ત્રણ તત્વોની બનેલી અને હમણાં જ વર્ણવેલા પ્રકારની ઈજા કુદરતના સામાન્ય ક્રમમાં મૃત્યુ નીપજાવવા માટે પૂરતી છે. તપાસનો આ ભાગ સંપૂર્ણપણે વસ્તુનિષ્ઠ અને અનુમાનિત છે અને તેને ગુનેગારના ઇરાદા સાથે કોઈ લેવાદેવા નથી.”

વિદ્વાન ન્યાયાધીશે ત્રીજા ઘટક તત્વને નીચેના શબ્દોમાં સમજાવ્યું હતું (પૃષ્ઠ ૪૬૮ પર) :

> "પ્રશ્ન એ નથી કે કેદીનો ઇરાદો ગંભીર ઈજા પહોંચાડવાનો હતો કે સામાન્ય ઈજા પહોંચાડવાનો, પરંતુ એ છે કે શું તેનો ઇરાદો જે ઈજા મોજૂદ હોવાનું સાબિત થયું છે તે ઈજા પહોંચાડવાનો હતો. જો તે એવું દર્શાવી શકે કે તેનો એવો ઇરાદો ન હતો, અથવા જો સંજોગોની સમગ્રતા આવા અનુમાનને વ્યાજબી ઠેરવતી હોય, તો અલબત્ત, કલમ માટે જરૂરી ઇરાદો સાબિત થતો નથી. પરંતુ જો ઈજા અને અપીલકર્તાએ તે પહોંચાડી છે એ હકીકત સિવાય બીજું કંઈ જ ન હોય, તો એકમાત્ર શક્ય અનુમાન એ છે કે તેનો ઇરાદો તે ઈજા પહોંચાડવાનો હતો. તે તેની ગંભીરતા જાણતો હતો કે તેણે ગંભીર પરિણામો ધાર્યા હતા કે કેમ, તે અહીં અપ્રસ્તુત છે. જ્યાં સુધી ઇરાદાનો સંબંધ છે ત્યાં સુધી, પ્રશ્ન એ નથી કે તેનો ઇરાદો મારી નાખવાનો હતો, કે ઓક્ક્સ માત્રાની ગંભીરતાવાળી ઈજા પહોંચાડવાનો હતો, પરંતુ એ છે કે શું તેનો ઇરાદો પ્રશ્નવાળી ઈજા પહોંચાડવાનો હતો અને એકવાર ઈજાનું અસ્તિત્વ સાબિત થઈ જાય એટલે પુરાવા અથવા સંજોગો વિરુદ્ધના તારણને વ્યાજબી ઠેરવતા ન હોય ત્યાં સુધી તે ઈજા પહોંચાડવાનો ઇરાદો માની લેવામાં આવશે."

ન્યાયમૂર્તિ વિવિયન બોઝના આ અવલોકનો પ્રમાણભૂત સિદ્ધાંત બની ગયા છે. ક્લોઝ "ત્રીજા" ના લાગુ પડવા માટે *વિરસા સિંહના* કેસ (ઉપર મુજબ)

દ્વારા પ્રસ્થાપિત કરવામાં આવેલી કસોટી હવે આપણી કાનૂની વ્યવસ્થામાં વણાઈ ગઈ છે અને કાયદાના શાસનનો ભાગ બની ગઈ છે. આઇ.પી.સી.ની કલમ ૩૦૦ ના ત્રીજા ક્લોઝ હેઠળ, જો નીચેની બંને શરતો સંતોષાય તો સાપરાધ મનુષ્યવધ એ ખૂન છે : એટલે કે (એ) કે જે કૃત્યથી મૃત્યુ નીપજે છે તે મૃત્યુ નીપજાવવાના ઇરાદાથી કરવામાં આવેલ હોય અથવા શારીરિક ઈજા પહોંચાડવાના ઇરાદાથી કરવામાં આવેલ હોય; અને (બી) કે જે ઈજા પહોંચાડવાનો ઇરાદો હતો તે કુદરતના સામાન્ય ક્રમમાં મૃત્યુ નીપજાવવા માટે પૂરતી હોય. એ સાબિત કરવું જોઈએ કે તે ચોક્કસ શારીરિક ઈજા પહોંચાડવાનો ઇરાદો હતો જે, કુદરતના સામાન્ય ક્રમમાં, મૃત્યુ નીપજાવવા માટે પૂરતી હતી, એટલે કે, જે ઈજા મોજૂદ હોવાનું જણાયું હતું તે એ જ ઈજા હતી જે પહોંચાડવાનો ઇરાદો હતો.

આમ, *વિરસા સિંહના* કેસમાં પ્રસ્થાપિત કરવામાં આવેલા નિયમ મુજબ, જો આરોપીનો ઇરાદો કુદરતના સામાન્ય ક્રમમાં મૃત્યુ નીપજાવવા માટે પૂરતી શારીરિક ઈજા પહોંચાડવા પૂરતો મર્યાદિત હતો, અને મૃત્યુ નીપજાવવાના ઇરાદા સુધી વિસ્તરેલો ન હતો, તો પણ ગુનો ખૂન ગણાશે. કલમ ૩૦૦ સાથે જોડાયેલું દ્રષ્ટાંત (સી) આ મુદ્દાને સ્પષ્ટપણે બહાર લાવે છે.

કલમ ૨૯૯ ના ક્લોઝ (સી) અને કલમ ૩૦૦ ના ક્લોઝ (૪) બંનેમાં કૃત્યથી મૃત્યુ નીપજવાની સંભાવનાની જાણકારી હોવી જરૂરી છે. આ કેસના હેતુ માટે આ સંબંધિત ક્લોઝ વચ્ચેના તફાવત પર વધુ વિસ્તારપૂર્વક ચર્ચા કરવાની

જરૂર નથી. એટલું કહેવું પૂરતું થશે કે કલમ ૩૦૦ નો ક્લોઝ (૪) ત્યાં લાગુ પડશે જ્યાં ગુનેગારની તેના તાત્કાલિક જોખમી કૃત્યથી નીપજતા મૃત્યુની સંભાવના અંગેની જાણકારી – કોઈ ચોક્કસ વ્યક્તિ કે વ્યક્તિઓથી અલગ સામાન્ય રીતે કોઈ વ્યક્તિ કે વ્યક્તિઓના મૃત્યુની સંભાવના અંગેની જાણકારી – વ્યવહારિક નિશ્ચિતતાની નજીક હોય. ગુનેગાર તરફથી આવી જાણકારી સંભાવનાની સર્વોચ્ચ કક્ષાની હોવી જોઈએ, અને ગુનેગાર દ્વારા મૃત્યુ અથવા ઉપર જણાવ્યા મુજબની આવી ઈજા નીપજાવવાનું જોખમ વહોરી લેવા માટેના કોઈ પણ બહાના વિના સદર કૃત્ય કરવામાં આવેલું હોવું જોઈએ.

ઉપરોક્ત માત્ર વ્યાપક માર્ગદર્શિકાઓ છે અને કોઈ જડ આદેશો નથી. મોટાભાગના કિસ્સાઓમાં, તેનું પાલન કોર્ટના કાર્યને સરળ બનાવશે. પરંતુ કેટલીકવાર હકીકતો એટલી બધી ગૂંથાયેલી હોય છે અને બીજો તથા ત્રીજો તબક્કો એકબીજામાં એટલા બધા ભળી ગયેલા હોય છે કે બીજા અને ત્રીજા તબક્કામાં સમાવિષ્ટ બાબતોની અલગથી વિચારણા કરવી અનુકૂળ ન પણ બને.

આ કોર્ટ દ્વારા *આંધ્ર પ્રદેશ રાજ્ય* વિરુદ્ધ *રાયવરપુ પુન્નૈયા અને અન્ય*, [૧૯૭૬] ૪ એસ.સી.સી. ૩૮૨, *અબ્દુલ વહીદ ખાન ઉર્ફે વહીદ અને અન્યો* વિરુદ્ધ *આંધ્ર પ્રદેશ રાજ્ય*, [૨૦૦૨] ૭ એસ.સી.સી. ૧૭૫, *ઓગસ્ટાઈન સલડાન્હા* વિરુદ્ધ *કર્ણાટક રાજ્ય*, [૨૦૦૩] ૧૦ એસ.સી.સી. ૪૭૨ અને

થંગિયા વિરુદ્ધ તમિલનાડુ રાજ્ય, [૨૦૦૫] ૯ એસ.સી.સી. ૬૫૦ માં આ સ્થિતિ પર પ્રકાશ પાડવામાં આવ્યો હતો.

જ્યારે હકીકતલક્ષી પૃષ્ઠભૂમિને ઉપર દર્શાવેલા સિદ્ધાંતો પર ચકાસવામાં આવે છે, ત્યારે અનિવાર્ય તારણ એ આવે છે કે આઇ.પી.સી.ની કલમ ૩૦૨ હેઠળ દોષિત ઠરાવવાનો હુકમ જાળવી શકાય નહીં અને દોષિત ઠરાવવાનો હુકમ આઇ.પી.સી.ની કલમ ૩૦૪ ભાગ ૨ મુજબનો હોવો જોઈએ. ૭ વર્ષની કેદની સજાથી ન્યાયનો હેતુ સરી રહેશે.

ઉપરોક્ત હદ સુધી અપીલ મંજૂર કરવામાં આવે છે.

બી.બી.બી.

અપીલ મંજૂર કરવામાં આવેલ.

This judgment has been translated using an AI-assisted translation tool.

==========

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and

official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.